

Раїса Іванченко

ІСТОРІЯ БЕЗ МІФІВ
Бесіди з історії української державності

Навчальник посібник
для студентів вищих навчальних закладів

3-є видання, перероблене і доповнене

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 94(477)(075.8)
ББК 63.3(4укр)я73
І-23

Рецензент: *В.Й. Борисенко*, д-р іст. наук, проф.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 9 від 26.10.05)

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11–2096 від 26.05.03)*

Іванченко Р.П.

І-23 Історія без міфів : Бесіди з історії укр. державності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Р.П. Іванченко. — 3-є вид., переробл. і допов. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 624 с. — Бібліогр. : с. 601–617.

ISBN 966-978-10-3777-8

Це третє видання, доповнене й розширене, навчального посібника з історії української державності Раїси Іванченко — відомого сучасного історика, письменника, автора численних історичних розвідок та історичних романів з проблем історії України. У роботі відстоюється наукова позиція державності українського народу, починаючи із Трипільської цивілізації. Посібник містить цікаві документи на підтвердження думки автора.

Посібник розрахований на широке коло читачів — учнів, студентів, учителів, усіх, хто цікавиться проблемами становлення й еволюції державницької історії упродовж майже півторатисячолітнього періоду нашого минулого.

**УДК 94(477)(075.8)
ББК 63.3(4укр)я73**

ISBN 966-978-10-3777-8

© Р. П. Іванченко, 2004
© Р. П. Іванченко, 2014, 3-є вид.,
переробл. і допов.
© Навчальна книга — Богдан, 2014

ІСТОРІЯ І НАШ ЧАС

Історія — кров і мозок політики, основа державницької свідомості народу, на якій виростає й тримається держава. Через те, коли говоримо про майбутнє, то звертаємося до історії. Коли говоримо про історію, неодмінно запитуємо у минулого: відколи ж починається державність нашого народу?

З давніх часів російський самодержавний уряд передусім знищував носія національної свідомості — освічену верству. Він підпорядковував собі еліти інших народів через їх кооптацію у вищі кола своєї держави. Таким чином зникала, розчинялася вища політична верства підкорених народів, стаючи частиною політичної владної еліти. Так сталося і з українською вищою верствою, котра, зливаючись із російським дворянством, втрачала свою національну культуру, менталітет і державницький світогляд. Маса ж українського селянства, залишившись без своєї провідної освіченої еліти, сприймалась царизмом не як народ, а як маса дикого неосвіченого населення, “хохлы”¹. Тому й привласнення їхньої історії й державності в минулому стало легкою справою.

Зрада української вищої верстви своєму народові призвела до того, що його власна державницька ідея була вилучена з політичної культури українців, а історична наука насправді заборонялася, — адже вона спричиняла відродження історичної пам’яті, формування національного світогляду й нації, що

---

¹ *Капеллер Андреас*. Мазепинцы, малоросы, хохлы: украинцы в этнической иерархии Российской империи // А. И. Миллер, В. Ф. Репринцев, Б. Н. Флорья. Россия — Украина: история взаимоотношений. — М., 1997. — С. 130.

неодмінно сприяло ідеї відродження української держави. А це означало, що від Російської імперії мала відійти значна європейська культурна частина з її давньою історією і державницькою традицією, культурою, християнством, яке в Росії відіграло роль опори імперії. Через те царизм постійно боровся з українським національним відродженням, починаючи особливо з XVIII–XIX ст., і називав зрадниками, “мазепинцями” тих, хто наважувався працювати на ниві національного культурного відродження України.

Відомо, скільки офіційних і неофіційних заборон зазнало українство тільки за царів. Лише на початку XX ст., зокрема в 1908 р., таємним розпорядженням уряду було заборонено вживати в назвах усі похідні слова від слова “український”. У таємному документі від 4 лютого 1914 р. приписувалось заборонити слово “український” у шкільних підручниках, лекціях, газетах, виданнях. Потрібно було, навпаки, пояснювати, що слово “україна” означає “окраїна” Російської чи Польської держави, а зовсім не означає “край”, “країна”, тобто держава. Тому не можна говорити, що був народ український, який жив у своїй країні під назвою Україна, а треба було всіх переконувати, що була і є “единая русская народность”, яку складають малороси, білоруси і великоруси, котрі мали спільну мову — російську. Тільки, мовляв, у Малоросії вона була зіпсована “полонізацією”². Ця ж тенденція тривала і в роки радянської влади.

Щоб не допустити створення української держави навіть на федеративних засадах у роки революції 1917–1920 рр. (після політики “українізації”), російський буржуазний, а потім і більшовицький уряд почали застосовувати практику заборон українства, збройних агресій, а потім знову ж таки тактику перекупу української освіченої еліти, яка, сприйнявши російську культуру й мову і зливаючись із панівною вже більшовицькою російською верхівкою, служила його культурі й державі.

Ще на початку XX ст. міністр внутрішніх справ Росії П. Століпін писав, що “історичним завданням російської державності є боротьба з рухом, який нині зветься українським, що містить у собі ідею відродження старої України й устрою... на

---

² Шелухін Сергій. Україна — назва нашої землі з найдавніших часів. — Прага, 1936. — С. 27.

автономних національно-територіальних основах”³. А в часи Української революції сподвижник і однодумець В. Леніна Лев Троцький наказував більшовицьким агітаторам повернути Україну до Росії. “Без Украины нет России, — говорив він. — Помните... что так или иначе нам необходимо вернуть Украину России... Без украинского угля, железа, руды, хлеба, соли, Черного моря Россия существовать не может...”⁴

Уся епоха радянської влади була спрямована на здійснення цієї мети. Коли ж наприкінці ХХ ст. Україна проголосила свою незалежну державність, розпочалася нова хвиля зусиль з боку значного загону російських політиків, щоб повернути Україну в лоно російської держави або ж прив’язати її до своїх потреб і проблем.

Антиукраїнські антидержавницькі виступи деяких сучасних російських політиків та ідеологів і нині, як і в період самодержавної Російської імперії, насамперед зараховують ранньосередньовічну державність українців, зокрема історію Київської Русі, що сформувалась із слов’янського і русино-кельтського етносів, до державності Московського царства. **Вони замовчують той відомий факт, що Московський регіон від самого початку його входження до держави Київської Русі ніколи Руссю не називався, що лише згодом він перейняв назву подніпровської держави — Русь, тобто привласнив собі назву держави українців-русів.** Міфологеми, що пливуть каламутним потоком із численних російських публікацій в останні роки, як пише видатний американський медієвіст Едвард Кенан, “опанували майже всіх росіян, хто схильний удаватися до історичних аргументів узагалі.” Пропаганда російського шовінізму чи патріотизму, “ізолюваність від діалогу” тощо й пояснюють “дивовижну нездатність росіян... визнати вмотивованість претензій українців на власну національну ідентичність”⁵. Цього автора вразила “ностальгія за Золотим Києвом” деяких сучасних російських публіцистів, серед них Солженіцина та йому подібних, що намагаються обґрунтувати ідею нероздільної єдності українців, білорусів

³ *Дорошенко В.* Українство в Росії. Новіші часи. — Відень, 1917. — С. 85.

⁴ *Троцький Лев.* Інструкція агітаторам-комуністам в Україні // Київ. — 1990. — № 12. — С. 113—115.

⁵ *Кінан Едвард.* Російські історичні міфи. — К. : Критика, 2001. — С. 36.

і росіян, як це робилося ще в царській імперії. У такий спосіб вони прагнуть утвердити знову стару концепцію самодержавно-кріпосницьких ідеологів про економічну, політичну та культурну недолугість народів українського та білоруського, про їхню політичну неспроможність на державницьке існування без “старшого брата” — росіян і їхньої державницько-імперської диктатури.

Сучасна Росія, яка називає себе демократичною, не хоче примиритись із існуванням політично стабільної української держави, що може провадити власну політику у своїх інтересах. Адже сильна, стабільна Україна спроможна змінити всю геополітичну ситуацію в Європі, особливо в східній її частині та в Причорномор’ї. Як і колись, так і тепер це вкрай невідгідно імперськи налаштованим російським політикам, котрі поставили за мету відновити свою “ліберальну імперію” (за численними висловлюваннями одного із сучасних політичних лідерів Анатолія Чубайса). І відновлюють її через застосування своїх енергетичних ресурсів і свого капіталу, встановлюють свій контроль, як слушно стверджують усі зарубіжні та й вітчизняні об’єктивні аналітики, над інформаційним простором пострадянських республік. Особливо посилюється цей процес в останні роки, коли стала явно здійснюватись нова геополітична доктрина російського уряду — відновити вплив Росії на всьому східно-європейському просторі, не вдаючись до воєнних дій. Гаряче дихання “ліберальної імперії”, яка прагне стати супердержавою, базується на теоретичних засадах, що вироблялись російськими ідеологами, передусім використовуючи фальшування історичних подій і фактів.

Тому російська преса переповнюється й донині негативними оцінками українських прагнень до зміцнення власної держави, використовує, як твердить сучасний російський історик О. Міллер, “иронический, а порой и издевательский тон”, особливо, коли використовує слова “самостійність” чи “незалежність”, створює негативний образ української політичної еліти і хвалиться: “... кто же, если не мы, прищемит хвост жовто-блакитной крысе”⁶ (Див.: Наше время. — 1992. — № 13–14).

---

⁶ *Миллер А.* Образ Украины и украинцев в российской прессе после распада СССР // Полис. — 1996. — № 2. — С. 134.

Зараз існує чимало новітніх планів про розподіл і знищення української держави. Такі проекти створили В. Жириновський, К. Затулін, С. Караганов та інші російські політичні і державні діячі. Особливо плідно працює в цьому напрямку лідер ЛДПР В. Жириновський. Ще на початку 90-х він заявив: “Нам потрібна Росія в кордонах початку століття, чи хоча б в кордонах 1977 року. І ми її здобудемо без жодного пострілу”. А для цього, за його планом, потрібно позбавити всі колишні радянські республіки, що стали суверенними державами, енергоресурсів. Головна мета — “відтворення великої держави, “імперії зразка 1900 року”⁷.

Ці ж плани обґрунтовує ще один російський теоретик — О. Дугін — у своїй книжці про основи геополітики Росії, у якій він заявив, що “украинский вопрос”, тобто незалежність України, “требует ответных мер, поскольку речь идет о нанесении России уже в настоящем стратегического удара, не реагировать на который “географическая ось истории” (тобто євразійська Росія. — *Авт.*) просто не имеет права”. І далі: “Дальнейшее существование унитарной Украины недопустимо. Эта территория должна быть поделена на несколько поясов...”⁸ І пропонує конкретно, як розчленувати Україну і знищити її державність.

Чимало схожих проектів подали російські політики і під час Керченської кризи 2003 року. Тоді экс-міністр закордонних справ А. Козирев відверто заявив, що Росії потрібна не тільки Керченська протока, “а вся Україна”.

Три століття денационалізації, після Переяславсько-Московської угоди 1654 року, проте, не зламали український народ. І це бачать сучасні ідеологи нової Росії. Тому вони тепер вдаються до нових методів — економічно-фінансового поглинення України. Про це відкрито сказав один із представників російських промисловців А. Кох у програмі телебачення “Свобода слова” на НТВ, де були висловлені претензії Росії не лише до острова Тузла, а й до Криму, Херсона, Миколаєва, Одеси.

⁷ Жириновский В. О собирательной роли России и молодых волках // Известия. — 1994. — 23 апреля (№ 77).

⁸ Дугин А. Основы геополитики России. Геополитическое будущее России. — М., 1999. — С. 359.

Ці політики відкрито заявили і про новий метод підпорядкування України російському владарюванню. Єдиний шлях, каже той самий А. Кох, це — “экономическая экспансия, это фактическая скупка этих земель, скупка этой недвижимости, скупка этих заводов, скупка инфраструктуры и так далее, и так далее”. І ця експансія набирає дедалі більшого розмаху в нашій державі.

Її спинити може тільки розвиток національно-державницької свідомості, творення національно-політичної еліти та утвердження суверенітету власної держави. Історія не раз підтверджувала цю тезу. Ось чому такого величезного значення набуває питання відродження історичної пам'яті нашого народу та його державницької історії.

Історія української державності починається з Київської Русі. Чому ж така назва нашої першої держави — Русь, Руська земля?

Хто жив раніше на цій землі? Які народи? Які традиції залишили вони тут?

ЧАСТИНА ПЕРША

**Київська Русь:
початки української держави**

Трипільці. Скіфи-сколоти

Найвидатнішою цивілізаційною спадщиною нашого народу із найдавніших часів була епоха трипільської культури, що належить до часу так званого мідного віку, або енеоліту. Це IV—III тисячоліття до н. е.

Характерною рисою населення, що жило на терені Балкано-Нижньодунайської території й поширювалось на південно-східні регіони Прикарпаття і Подніпров'я, було осіле землеробство. Розкопки на Подніпров'ї поблизу селища Трипілля (на південь від Києва) показали високий рівень сталого землеробства порівняно з іншими європейськими регіонами, який характеризувався переходом від мотичного обробітку землі до орного землеробства.

Це населення займало, як на той час, досить великі простори, що зростали швидкими темпами.

Трипільська культура, яку вперше дослідив видатний археолог В. Хвойка, існувала до 2 тис. років. Вона швидко поширювалась і на інші східні території, об'єднувала різні племена та їхні культури.

Важливими стабільними елементами її була система утворення поселень концентрованими групами, між якими розташовувались менш заселені простори. Очевидно, через виснаження оброблюваних полів ці землероби змушені були через певний період — 50—80 років — залишати освоєну місцевість і пересуватись далі. Трипільці займались і скотарством, причому це був свійський тип розведення худоби, так потрібної землеробам, а не приручення диких тварин.

Трипільське населення мало досить розвинені ремесла, зокрема гончарство та металообробку. Через їхні території проходили торгові шляхи.

Основою суспільного та економічного життя трипільців була велика родина: вочевидь, кілька парних сімей найближчих родичів жили в одному великому будинку, який складався з окремих кімнат. Такі будинки інколи мали піч для випікання хліба, різний посуд, зернотерки.

Для трипільців був характерним досить високий рівень духовного життя, що відбився на багатій орнаменталії керамі-

ки. Глиняні скульптурки, зокрема жіночі, символізували прагнення людей до добробуту, пошанування роду й жінки-матері. Скажімо, на одному з горщиків орнамент відбивав тричленну побудову світу: хвиляста лінія у верхньому ярусі символізувала воду, на центральному ряді орнаменту зображалося сонце, місяць, краплини дощу; нижній ярус — рослинний світ, людей і тварин.

Одним із найбільших досягнень епохи трипільської культури є трипільська піктографія, яка була розшифрована ще в 50–70-х роках ХХ ст. відомим (щоправда, вже після смерті) українським істориком М. Суслопаровим. Ці піктограми — найвидатніша спадщина в історії європейської цивілізації. Адже саме вона стала основою буквено-звукового письма. Як твердить М. Суслопаров, ці знаки, які він розшифрував із написів на гончарних виробах епохи трипільців, виникли “за багато сторіч до найстародавніших зразків фінікійського письма”.

Він переконливо довів, що саме звідси, з Подніпров’я, бере початок буквено-звукового письма народів Європи.

Значення його винайдення важко переоцінити в історії європейської й світової цивілізації. І ми всі повинні бути свідомими того, що саме давні пращури нашого народу — трипільці, а східні автори їх називали ще лелезги або пелазги — подарували цивілізації цей найбільший інструмент суспільного історичного поступу.

Під тиском кочових племен та внаслідок змін кліматичних умов трипільська культура розчинилась у конгломераті культур інших народів, залишивши, проте, їм свої найбільші досягнення в господарсько-економічному та духовно-культурному житті.

У I тисячолітті до н. е. серед численних прийдшлих кочових народів значне місце посідають кіммерійці, які створюють у лісостеповій зоні перші укріплені городища (XI–VIII ст. до н. е.). Але їхній вплив обриває навал сколотів, чи скіфів, які вперше згадуються в асирійських клинописах у середині VII ст. до н. е. У другій половині VI ст. до н. е. центром їхнього життя стають Подніпров’я та Крим. До складу їхньої держави входять численні народи осілого землеробства й кочовики. Захищаючись від навал інших кочовиків, скіфи створювали численні укріплення і городища. Серед них — відомі нам Трахтемирівське, Мотронинське, Більське, Каратувльське та ін. Висота стін

земляних валів деяких із них і тепер сягає 8 метрів, а ширина — 30 метрів.

Про Скіфію дійшло чимало звісток від древніх авторів. У Канаді український історик В. Паїк подає чимало цікавих і нині маловідомих свідчень про скіфів, чи скитів (давньоукраїнською мовою). Ось деякі з них.

Діодор Сицилійський, який у своїй “Історичній бібліотеці” дав огляд доступних йому історичних праць, написав: “Тепер з черги будемо говорити про скитів (сколотів), сусідів індів. Вони колись посідали вузьку територію, але поволі стали сильніші, своєю силою й змаганням поширюючи свої границі в довжину і ширину, довели свою націю до великої могутньої імперії і слави”. І далі: “А маючи одних із найстаріших і найбільш войовничих королів з надзвичайним умінням володіння, вони прилучили до своїх територій всі гористі околиці аж до Кавказу, як теж долини (поля) аж до Океану (Атлантики), мокляків Меотиди (Озівського моря) і прочі землі над Доном уздовж ріки... Тоді повернули зброю в іншу сторону й дійшли аж до єгипетського Нілу. Після підбиття багатьох і великих народів, сколотська (скитська) імперія сягала аж до Східного океану (Пацифік). Величні діла створила ця нація і мала королів, гідних пам’яті”.

“Історія сколотів (скитів) дуже багата й величава. Вони (сколоти) мали славний початок, а також імперію з величними подвигами їхніх мужів та чеснотами жінок... Вони заснували Патрію і Бактрію, а їхні жінки — Королівство Амазонок...

...Сколотська (скитська) нація вважалася за найбільш стародавню у світі, хоч між сколотами та єгиптянами відбувалися довгі суперечки, яка з націй старша”. Вийшло, що Сколотія, бо мала більші природні багатства (чорнозем, густа сітка чистих рік), була більш придатна для людей, ніж щойно штучно створені канали в Єгипті.

Помпей Трог писав: “Сколоти — це найстарша нація світу.

Ця нація (сколоти) плекає справедливість із вродженого нахилу, а не під примусом законів”. Він порівнював їх із греками, які навіть після довгих навчань їхніх філософів і мудреців “залишилися шахраями”.

І далі: “Сколотія (Скитія) — нація, славна з подвигів і воєн, сколоти величезної фізичної будови, не бояться жодних невдач, а коли були переможцями, то задовольнялися тільки славою”.

“Три рази наступала Сколотія (скити) на азійські імперії, але жодне з тих військ не відважилося напасти на них, не могло їх завоювати. Вони розбили й змусили до втечі єгипетського фараона Сотостріса (Рамзес II), коли він наважився наступати на Сколотію. Вони знищили Кира з цілою його армією (Томира).

Змусили до втечі зі Сколотії перського царя Дарія I (приблизно між 514 і 512 р. до Х.).

Перемогли Зопіріона, генерала Александра Великого, розгромивши дощенту його армію...”

“Вони завоювали Азію і наклали на неї трибут невеликий, радше як символ визнання їхнього завоювання після перемоги. Азія платила цей трибут 1500 років, аж король Нінус відмовився платити цю данину...”

У Помпея Трога немає згадки про походження сколотів з Азії (зокрема, Ірану).

З його писань, проте, виразно видно, що вони (сколоти) тривалий час жили над Дніпром і Чорним морем і творили там свою культуру.

Хто такі руси?

Київська держава, як, зрештою, і будь-яка інша держава раннього чи пізнього середньовіччя, виникла й розвивалась у тісному сусідстві — мирному чи войовничому — з іншими народами, слов'янськими й неслов'янськими. Центральним стрижнем цієї могутньої територіально-державної спільноти було подніпровське плем'я полян, яке через деякий час привласнило собі ще й іншу назву — руси, русичі, русини. Є підстави вважати, що назва ця була перейнята полянами-слов'янами від своїх південних сусідів, з якими вони межували з давніх часів, а отже, мали досить багато спільних контактів, зокрема щодо захисту своїх земель від численних нападів кочових орд.

Так, готський історик VI ст. Йордан розповідає про народ під назвою росомани, з якими воювали готські племена (“рос” — самоназва народу, ман — в німецькій мові “людина”, отже росоман — роська людина, чи, в пізнішій вимові, рус, русич, русин). Готи воювали не тільки з росоманами, а й із